

John Lindberg: Alimentation, Famine et Secours. — Genève (S. D. N.) 1946. — 186 s.

1. — Harbin iktisadî alanda tevlit ettiği ihtilâtlar, bir taraftan, mal kıtlığı (aynî âmil) na, diğer taraftan, enflasyon (nakdî âmil) a irca edilebilir.

Bu iki âmilin zamanımızda umumiyetle çok ağır olan tesirlerini, tegaddi bakımından da önlemek veya hiç olmazsa hafifletmek için, modern ekonomi politikasının istifade ettiği başlıca vasıtalarından biri, tayin usulüdür.

Bu usul İkinci Cihan Harbinde, şumul ve mahiyeti itibariyle, hususî bir gelişme göstermiş ve iyi tatbik edildiği zaman ve yerlerde başarılı neticeler vermiştir.

Bilindiği üzere, aynı harp esnasında, bu bakımdan, daha doğru bir ifade ile ekonomi politikası bakımından, Türkiyenin durumu — kanaatimizce bilhassa ekonomi politikamızı ilgilendiren tedbirlerin kifayetsizliği dolayısıyla — olması arzu edilene değil, olabileceğe nazaran hiç de parlak olmamıştır.

Bundan ötürü, mevzuu, İkinci Cihan Harbinde bu usulün tatbikatı ve harbi takiben ortaya çıkan ve hattâ halen devam eden gıda buhranı olan bu etüd, memleketimiz için de alâkabaş olsa gerektir.

2. — Kitap bir *önsözü* takip eden altı fasıldan ve bir lâhikadan ibarettir.

İlk fasıl (s. 5-13), diğer fasılların hülâsası olan bir *methal* mahiyetindedir. «*Harp esnasında tayın usulü ve beslenme*» isimli müteakip fasılda (s. 14-90) ilkin bazı metod meselelerine temasla verilen çeşitli rakamların muvakkat mahiyetine işaret ve İkinci Cihan Harbindeki tayın usulü ile tegaddi rejimi nihaî tarihinin, ancak her memleketteki durumun tatmin edici etüdlerle belirtilmesinden sonra yazılabileceği ifade edildikten sonra Almanya ve Almanyanın işgal ettiği memleketlerle Finlandiya ve İtalyadaki durum, tam veya kısmî bir tayın usulünün cari olmasına göre bir tefrik yapılarak, incelenmektedir. Bunu takip eden kısımlarda sırasıyla Sovyet Rusya, Birleşik Krallık ve tarafsız Avrupa memleketleriyle dünyanın geri kalan bölgelerindeki vaziyet mütalâa edilmektedir.

«*Harp ertesi gıda buhranı*» nın sebep ve saikleriyle tesir sahasının gözden geçirilmesine hasredilen III üncü fasıl (s. 91-102), sırasıyla, «*1945-46 yıllarındaki gıda maddeleri istihlâk seviyesi*» ve «*Harpten sonra gıda maddesi tedariki hususunda girişilen Milletlerarası Yardım İşleri*»nin mahiyet ve kıymetine taallük eden IV üncü (s. 103-112) ve V inci (s. 113-128) fasıllar takip etmektedir. «*Hastalık ve ölüm*» nisbetlerini mütalâa

eden son fasılda (s. 126-146) daha evvel bahis mevzuu edilen memleketlerin sağlık durumu gözden geçirilmektedir. *Lâhika* (s. 147-186), 30 muhtelif memlekette 1940-1945 yıllarında carî kanunî tayın miktarlarını ihtiva eden cetvellerden ibarettir.

3. — Fasılların muhtevasını zikrettiğimiz etüd, bizzat müellifin kendi ifadelerine sadık kalarak, şöylece hülâsa edilebilir:

Tayın usulünün tatbik suretiyle erişilmek istenilen gayeleri: a) gelirleri ne olursa olsun, lüzumlu ve emre âmade gıda maddelerini bir ülkenin sakinleri arasında âdil bir şekilde payetme, b) ham madde, döviz, taşıt, iş gücü hususlarında israfı önlemek, c) harp ekonomisinin yürütülmesi için zarurî addedilen fiyatların kontrolüne ve istihsale müteallik tedbirleri tamamlayıp tarsin etmek, olarak hülâsa eden müellif, gıda maddelerini tayınlama usulünün tatmin edici şekilde işlenmesini sağlayacak başarı şartını, sosyal politika ile ekonomi politikasının muhtelif safha ve veçheleri, hususiyle, bir taraftan, tayın usulü ve beslenme, diğer taraftan, fiyat kontrolü arasında tesirli ve fiilî bir tenazur (coordination) un mevcudiyetinde görmektedir.

Sayın müellife göre, tayın usulünün başlıca iki nev'ini teşkil eden alman ve anglo-amerikan tipleri, farklı iktisadî şartlar neticesinde vücut bulmuşlardır.

Bazı değişikliklerle bütün Avrupa kıtasında benimsenmiş olan alman tipi tayın usulü, Birinci Cihan Harbinde tatbik edilen usulün inkişaf ettirilmiş bir şeklidir. Bu usulde, önemi haiz başlıca gıda maddelerinin veya benzer gıdaların teşkil ettikleri grupların herbirinden haftalık veya aylık olarak, adam başına verilecek tayın miktarı ayrı ayrı tesbit edilmiştir. Böylece, gıda rejiminin kemmiyet ve keyfiyeti — serbest olan bazı gıda maddelerinin çok yüksek fiyatı veya kalori itibariyle kifayetsizlikleri dolayısıyla— tayın edilmiş olur. Müstehliklerin tayınları cinsiyet, yaş ve iş nev'ine teb'an farklılaştırılmış olmakla beraber şahıslara hiç bir tercih imkânı vermeyen fazla sert ve pek kullanışlı olmayan bu sistem, tesirli bir teşkilâtle umumî efkâr tarafından desteklendiği nisbette, kezalik tayınların sağlayabildiği kalori miktarı ile mebsuten mütenasip olarak tesirli olmuştur.

Bu usul Almanya, Çekoslovakya, Danimarka, İsveç ve İsviçre'de bütün harp boyunca, Hollanda'da umumiyetle muvaffak, Belçika, Fransa ve Norveç'te daha az başarılı olmuş, güney ve doğu Avrupa'da tamamen muvaffakiyetsizliğe uğramıştır. Bu rejimin bünyesini tayın eden aynı âmiller, Avrupa kıtasının harpten önce ihtiyacı olan gıda maddelerinin %10 unu dışarıdan idhal etmesi ve, harbin sonuna doğru, binnefsi yetiştirdiği mahsul miktarının, normalin %80 altına düşmesi olmuştur. Bu

yüzden Avrupa kıt'ası, istifade edebileceği gıda maddelerinin son derece azalması dolayısıyla, gıda rejimini, insan ihtiyaçlarını karşılayacak bir seviyede tutmak meselesiyle karşılaştı. Bu meseleyi halletmek için başvurulan en esaslı tedbir canlı hayvan (bilhassa domuzla kümes hayvanlarının) miktarını azaltmak, böylece, tasarruf edilen yiyecek maddelerini insanlara tahsis etmek oldu. Bu politika, tegaddi rejiminde, nebatî menşeli kalori miktarının artmasını intaç etti.

Anglo-Sakson tayın usulüne gelince: harp boyunca Büyük Britanyanın denizaşırı memleketlerden gıda maddesi idhali, fillen, hiç bir zaman inkıtaa uğramadı. Tayın usulü, bilhassa taşıttan ve dövizden tasarrufu istihdaf etmiştir. İç istihsal, fazla yer tutan veya çabuk bozulan (buğday, sebze ve süt) maddelere yönetildi. İdhalât ise, daha ziyade hayvanî menşeli, nisbeten yükte hafif ve pahada ağır maddelere (yağ, et, süt mamûlâtı) inhisar ettirildi. Ekmek ve sebze istihlâki serbest bırakıldı. Vesika ile âdil bir şekilde payedilmek istenen gıda maddeleri kıtlaşan hayvanî menşeli maddelerle şeker ve her çeşit yağ oldu. Avrupa kıt'asında olduğu gibi kalori itibariyle farklılaştırılmış bir tayın sisteminin tatbikine lüzum hasıl olmadı. Esas rasyonlar adam başına müsavi miktarda dağıtıldı. Hususî ihtiyaçlar kademeli bir takım tedbirlerle sağlandı (çocuklara, çocuklu ve gebe kadınlara munzam süt tayını itası, bazı devlet ve âmme müesseselerinde verilen toplu yemekler, fabrika kantinleri, «İngiltere Lokantaları» v.s. gibi). Arzu edilen fakat çok lüzumlu olmayan munzam gıda maddelerine karşı olan ihtiyaçlar, kupon miktarlarının farklı sayıda kullanılmasıyla sağlandı. Böylece, ingiliz sistemi, bütün harp boyunca, alman sistemine nazaran daha elâstikî ve ferdî ihtiyaçlara daha iyi uyau bir sistem olarak kaldı.

Her iki Amerika kıt'asında, Britanya camiası (anavatan hariç) nda, iâşe durumu, daha müsait bir manzara arz etmiştir. Tayın usulü hayvan miktarının gayri iktisadî ölçüde çoğalmasını önlemek, hayvanî menşeli gıda maddesi ihracını sağlayabilmek, ödünç verme ve kiralama işlerinin icaplarını ve askerî ihtiyaçları karşılamak maksadiyle hayvanî menşeli gıdalara tatbik edildi.

Amerika Birleşik Devletlerinde, kupon miktarı sayısına dayanan ingiliz sistemi, daha da tekemmül ettirilerek esas gıda maddeleri (yağ, et, konserve) için farklı mahiyette, kuponlar kullanıldı: Bu usulle, müstehlikin tercih hakkı ancak cüz'î ölçüde tahdit edilmiş oluyordu.

Asya ve Afrika'da mevcut daha az münkeşif ekonomiler, umumiyetle, gıda maddelerinin batıda olduğu gibi bir tayın usulüne bağlanmasına imkân vermemiştir. Tayın usulünün zarurî olduğu zamanlar çeşitli topluluklara (şehir, kabile) muayyen yiyecek maddeleri — umumiyetle hubu-

bat — tevzi edilmek yoluna gidilmiştir. Mâhaza, hububat bakımından, bazı şehirlerde ferdi tayın usulüne başvurulduğu görülmüştür.

Harp boyunca muhtelif memleketlerdeki gıda rejimlerinin irae ettikleri seviye farklı olmuştur. Her iki Amerika'da, İngiliz dominyonlarında, Birleşik Krallıkta, Finlandiya, Danimarka, İsveç ve İsviçre'de verilen gıdanın sağladığı kalori miktarı yeter olmuş, keyfiyeti ise harpten önceki durumdan farklı olmamıştır. Bulgaristan, Rumanya ve Macaristan'da, harbin en büyük kısmında, kalori itibariyle harpten evvelki duruma yakın bir seviye muhafaza edilmiştir. Avrupa'nın geri kalan kısımlarında zuhur eden mahallî hâd kıtlıklar, umumiyetle şehirleri ve şehirlerin karaborsadan faydalanamıyacak fakir halkını müteessir etmiştir.

Harp sahasından uzak kalmış köylü halk, umumiyetle, harpten evvelki seviyeyi muhafaza edebilmişlerdir.

Almanya ile Bohemya ve Moravya'da şehirli halk, kalori itibariyle harpten önceki seviyenin biraz altında bir seviye ile iktifa etmek mecburiyetinde kalmıştır. Mâhaza, *istihlâk vahidi*'ne isabet eden kalori miktarı, 3.000 den aşağı düşmemiştir. Belçika, Finlandiya, Hollanda, Norveç'te istihlâk vahidi başına düşen günlük kalori miktarı, 2300 - 2800 arasında değişmiştir. İnsan başına yahut *normal müstehlik*'e düşen miktarlar tabiatıyla daha az olmuştur. Bu miktarlar, harpten öncekine nazaran %20 daha aşağı olmakla beraber kalori itibariyle sarıh bir kifayetsizliğe delâlet etmezler. Bununla beraber, zaman zaman, Baltık memleketlerinde, Slovakya'da, Fransa, İtalya'da, mahallî kıtlıklar dolayısıyla, günlük kalori miktarının 1500 - 2300 arasında dalgalandığı görülmüştür. Ancak, bu miktara, karaborsadan sağlanan yiyeceklerin temin ettiği, miktarı kestirilemeyecek olan kaloriyi ilâve etmek lâzımdır. Karaborsadan istifade imkânının kalmadığı zamanlar tayınlar, sağlık durumunu tehlikeye düşürecek ve çalışmağa imkân vermiyecek kadar az olmuştur. Polonya, Yunanistan, Yugoslavya ve Arnavutluğun bazı kısımlarında tevzi işleri intizamsız olmuş, gıda istihlâki, kısa veya uzun süren devreler boyunca, yarı açlık veya tam açlık tevhit edecek derecede düşük seviyelere inmiştir.

Bütün Avrupada, hayvanî menşeli gıdaların (hususiyetle et ve yumurta) istihlâk nisbetleri — sütünki oldukça tatmin edici bir vaziyette kalmakla beraber —, azalmış, buna karşılık sebze istihlâki gerek nisbî gerekse mutlak olarak artmıştır. Genel olarak hususiyetle vitamin ve kalori itibariyle tegaddî rejiminin seviyesi harpten evvelkinin çok altında olmuş, hattâ bazan daha iyileşmiştir.

Bazı maddelerin mutlak yokluğu, alınan kalori miktarı asgarinin altına düştüğü zamanlar kendini göstermiş, böylece kalori miktarındaki kifayetsizlik, fena tegaddinin müteradifi olarak yerleşmiştir.

Sovyet Rusya'da tayınların sağladığı kalori, tahminen, Almanya'daki miktara yaklaşmış (adam başına günde takriben 1800 kalori) fakat verilen gıdalar arasında sütle süt mamulâtına, yağ ve yumurtaya hemen hemen hiç rastlanmamış, ete, gayet az miktarda tesadüf edilmiştir.

Uzak Şarkta, esasen istihlâk seviyesi düşük olan bölgelerde, ağır, mahallî ve geçici mahiyette gıda maddesi kıskını görülmüştür. 1943 de Hindistan'ın bazı bölgelerinde açlık başgöstermiş, Çin'de birçok eyaletler gıda maddesi yokluğundan ızdırıp çekmişlerdir. Japonya'da harp boyunca tayınlar azaltılmış, harp ertesinde ise, Pasifik'teki gıda durumu vahim bir hal almıştır.

Harbin sonuna doğru başlayan gıda buhranı gittikçe fenalaşarak 1946 baharında Avrupa ve Uzak Şarkın bazı kısımlarında açlığın hüküm sürmesine bais olmuştur. Kriz kısmen tabii âmillerle izah edilebilirse de esas itibariyle dünya ziraatında hasıl olan muvazenesizlikle ilgilidir. En emin tahminlere göre dünya gıda maddesi istihsalı, insan başına %12 azalmıştır.

Şarkî Avrupa'da ve Uzak Şarkta daha kuvvetli nisbetlere varan bu azalma, Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya'daki fazla istihsale ancak kısmen telâfi edilebilmiştir. Dünya sâkinlerine gerekli kaloriyi sağlamak için Avrupada olduğu gibi, hususiyile, fazla hububat istihsal eden memleketlerde hayvan miktarını azaltmak gerekli iken, bilâkis hayvanlara tahsis edilen hububat bazı yerlerde arttırılmış, bazan da hayvan miktarında bir çoğalma görülmüştür. Diğer taraftan, muhasematın sona ermesiyle beraber Avrupa memleketlerinin tayın usulünü hafifletmiş veya kaldırmış olmaları, büyük mikyasta gıda maddesi ihraç eden ülkeleri, gıda maddesi kıskını olan ülkelere gereği kadar yiyecek yetiştirmek hususunda, hiç olmazsa kısmen, âciz bırakmıştır.

Etüdün yayınladığı tarihteki durum şöyledir: Gecikmiş gayretlere rağmen açlığı tamamen bertaraf etmek mümkün olamamıştır. «Emergency committee for Europe» a göre, takriben 100 milyon avrupalı günde 1500 kaloriden daha aşağı miktarda kalori alacaktır. Bilhassa Almanya, Avusturya ve Macaristan sâkinleri, 1000 ve daha az kalori almak zorundadır. Hububat rekoltesi 8 milyon tonluk bir açık gösteren Hindistan'da şehirli halk 1000 veya daha az kalori ile iktifa etmektedirler. Çin'de bazı mahallerde hâd derecede açlık vardır. Büyük miktarda ithalât yapılmadığı takdirde, Japonya'da da açlık başgösterecektir.

Düşman istilâsından kurtulmuş memleketlere yapılan milletlerarası yardım hareketi, gıda maddesi kıskını krizinden son derece müteessir olmuştur. 1945 nisanında yardıma girişen UNRRA, 12 millete 1946 Şuba-

tına kadar 3,8 milyon ton yiyecek göndermiştir. Bu miktarın 1,3 milyon tonu Yunanistan'a, 1,8 milyon tonu şarkî Avrupa ülkelerine, 0,7 milyon tonu da geri kalan diğer bölgelere sevk edilmiştir. Birinci Cihan Harbi sonunda, ihtiyaç daha az olmakla beraber, yapılan gıda yardımı 6,2 milyon tonu bulmuş ve bunun 4,8 milyon tonu 1919 yılı Ağustos - Aralık aylarında sağlanmıştır.

Bu defa ise, meselâ etüdün yazıldığı tarihte, evvelce tahmin edilenden daha az miktarda yiyecek maddesi sevk edilebilmiştir.

Fena tegaddi, açlık ve mahrumiyetin sağlık durumu üzerindeki tesirleri nisbeten uzun bir zaman sonra hissedilir. Harbin sağlık durumu üzerindeki tesirleri hakkında bir hüküm verebilmek için, eldekilere nazaran, daha mükemmel malûmata ihtiyaç vardır.

Her iki Amerika'da, Britanya camiasında, İsveç, İsviçre, Danimarka'da sağlık durumu, genel olarak, harbe rağmen, iyileşmiş, Hollanda, Norveç, Çekoslovakya'da ve bir aralık Finlandiya'da, sağlık durumunun ciddi surette ağırlaşması önlenmiştir. Almanya, Fransa, İtalya'da durum daha az müsait bir manzara göstermiş, ölüm nisbeti hissedilir derecede artmıştır. Görünüşe göre, Bulgaristan, Macaristan, Rumanya'da vaziyet muhakkak fenalaşmış; Polonya, Yugoslavya, Yunanistan'da ise, sağlık durumu ve ölüm nisbetleri endişe verici bir mahiyet almıştır. Muhasematın sona ermesiyle beraber batı Avrupa'da düzelen durum, Almanya, İtalya, Avusturya, Macaristan, Rumanya ve Japonya'da bâriz şekilde fenalaşmıştır.

Etüdün hülâsasını bitirirken Türkiye'ye ait kısmı (s. 86) buraya aynen naktletmeğe uygun buluyoruz: «Normal olarak gıda maddesi bakımından keñdi kendine yeten Türkiye, — hava şartlarının fena gitmesinden ötürü, 1941 ve 1942 yıllarında verdiği açık hariç — hiç de azınsanmıyacak miktarda fazla yiyecek maddesine malik olmuştur, denebilir. Maahaza fena mahsul yıllarında, şehirlerde yiyecek sıkıntısı ile karşılaşmış ve ekmeği vesikaya bağlamak icap etmiştir». Ekmeğe, şeker, zeytinyağ, kahve ve çayın da ilâve edilmesi gerektiğini kaydettikten sonra harpten evvel normal müstehlik başına ortalama 2635 kalori isabet ettiğine işaret edelim (Kestner baremi, 15 yaşından yukarı ve çalışmayan bir insan için günde 2400 kalori derpiş eder. İşin kolaylığı veya güçlüğüne göre, bu miktara saatte 75-500 kalori ilâve etmek gerektir!).

4. — Az çok muvakkat mahiyette de olsa, sayın müellifin faydalandığı materyale malik olunmadıkça, İkinci Cihan Harbindeki tayın usulünün müddil ve muğlâk tarihçesini vâzih ve objektif bir üslûpla kavrayan, şüphesiz çetin çalışmaların mahsulü olan bu kıymetli etüdün — zarrî olarak derin veya sathî — tasvirî veya tahlilî, tenkidî bir tetkikine

girişmek bahis mevzuu olamaz. Fakat, böyle olmakla beraber, hattâ sayın müellifin çizdiği çerçeveye içinde dahi, gıda tayın usulünü — binaenaleyh, daha umumî ve yerinde bir tâbirler, aynı âmili— tetkik eden bir eserin, — tayın usulünün kabulünü gerektirmiş olan saiklerin olduğu kadar bu usulün işleyişindeki başarı derecesini ve münlehi olduğu neticeleri tesbit hususunda, elimizdeki eserde olduğu gibi, eksikler bırakmak tehlikesini göze almadan — nakdî âmilin, her şık ve vaziyette, tahlil, hiç olmazsa tasvirini tamamen ihmal edemeyeceği, i tebarüz ettirmek yerinde olur.

Turgut İhsan Tükel

F. Neumarck: Maliyeye Dair Tetkikler («Maliye ilmine dair ekonomik ve sosyolojik tetkikler» in genişletilmiş olan ikinci basısı). — İstanbul (İktisat Fakültesi neşriyatından) 1948. — 300 sahife. — Fiyatı: 3 T.L.

Profesör *Neumarck*'ın bu eseri, 1940 ta neşretmiş olduğu «Maliye ilmine dair ekonomik ve sosyolojik tetkikler» adlı kitabının genişletilmiş yeni bir tab'ı olmakla beraber, bundan epiy farklıdır: Bütün kitap baştan başa yeniden gözden geçirilmiş ve eski paragraflar tamamlandığı gibi, yeni paragraflar da ilâve edilmiştir. Meselâ § 4 - Vergicilik ana mefhumları; § 6 - Vergiyi meşru göstermeğe çalışan doktrinler; § 8 - Vergi inikâsının ana meseleleri; § 11 - Vergileme prensipleri; § 12 - İktidar prensibinin gerçekleştirilmesine yarayan bellibaşlı tedbirler; § 19 - Bütçe denkliğine dair yeni doktrinler, yeniden eklenmiştir. Diğer taraftan, vergi mefhumu ve mahiyeti (§ 3) veya vergilerin tasnifi (§ 5) bahisleri de genişletilmiş bulunmaktadır.

Bununla beraber, kitap yine de sistematik bir maliye tretesi olmaktan uzaktır. Nitekim müellif te önsözünde bu noktaya dokunarak: «Yapılan ilâve ve genişletmelere rağmen, kitabın yeni şekliyle dahi şumullü bir maliye tretesi teşkil etmediğine işaret etmek lâzımdır. Bu halinde daha ziyade umumî - teorik malî meselelerin tetkikine hasredilen eser, ancak vergi, masraf ve bütçe tatbikatını tahlil eden etüdlerin ilâve edilmesiyle tam bir «maliye ilmi» tretesi haline getirilebilecektir» demektedir. Kitabın bu şekliyle gayesi yine birinci tabundakinin aynı kalmaktadır; yani eserde «takip edilen gaye, münhasıran konjonktür ve maliye arasındaki münasebetler, vergi ve bütçede sosyolojik tezahürler gibi zamanımızda bilhassa mühim olan ilmî ve nazarî meselelerin tetkikinden ibaret» tir. (Bu hu-